

Amerykanin w Paryżu

Alan D. Schrift, *Twentieth-century French philosophy: key themes and thinkers*, Blackwell Publ., Malden, MA 2006, xxvi, 300 s.

Pytaniem „Just what is *the Sorbonne*?” Alan D. Schrift, amerykański filozof z Grinnell College (Iowa), otwiera spotkanie czytelnika z filozofią francuską XX w., przedstawiając w swej znakomitej książce ówczesne nurty filozoficzne, filozofów – ich biografie intelektualne i dokonania oraz francuski system kształcenia akademickiego w zakresie filozofii. Tekst opatrzył rozbudowanymi przypisami, bibliografią załącznikową publikacji wydanych we Francji, Anglii i USA, także indeksem. Osobna bibliografia przekładów na angielski dzieł filozofów francuskich, to dar wprost bezcenny!²

Alan D. Schrift³ specjalizuje się w filozofii nietzscheańskiej, zajmuje się też myślą Sartre’a, Foucaulta (prowadzi zajęcia z czytaniem ich tekstów w oryginale), Derridy. W 2001 r. przybył do Paryża, by na miejscu zorientować się – co z tą filozofią francuską. Poszukiwania w archiwach, rozmowy i dyskusje w środowisku naukowym, atmosfera sprzyjająca realizowanemu przedsięwzięciu oraz skuteczna pomoc organizacyjna wielu osób wymienionych w podziękowaniach – wszystko to umożliwiło powstanie urokliwej i jakże pojemnej intelektualnie niniejszej publikacji.

Temat nurtował autora od lat. Oto w jego dorobku dostrzegamy pierwszy „francuski ślad” już w r. 1981 – recenzję zamieszczoną w czasopiśmie „Eros”⁴ książki Douglasa Collinsa *Sartre as biographer*⁵. Wieloletnie dokonania profesora w zakresie filozofii francuskiej zostały dostrzeżone przez redaktorów w wydawni-

¹ Zob. <http://web.grinnell.edu/individuals/schrift>

² *Bibliography of French philosophy in English translation*, s. 209–70.

³ Ur. 1955.

⁴ V, 8, nr 1, s. 121–8.

⁵ Harvard Univ. Press, 1980.

ctwie MacMillana – na ich prośbę przygotował artykuły do 2 wyd. *Encyclopedia of philosophy*⁶: „Structuralism and poststructuralism” oraz „Deconstruction”.

Alan D. Schrift w swej książce przedstawia filozofię będącą dorobkiem francuskiego środowiska akademickiego. Na motto wybrał z *Trzeba bronić społeczeństwa* Michela Foucaulta⁷ fragment dotyczący roli uniwersytetu w zmieniającym się świecie nauki.

Autor, jak wspomnieliśmy wyżej, specjalista w zakresie filozofii nietzscheańskiej, we wstępie konstatuje brak publikacji o Nietzsche we Francji w ciągu czterech dekad przed r. 1960. Dopiero po ukazaniu się w 1962 r. *Nietzsche et la philosophie* Deleuze’a zainteresowanie tym filozofem okazało się tak nadzwyczajne, że dzieła Nietzschego weszły do kanonu lektur na stopień *agrégation de philosophie*.

Wedle autora właściwa „French philosophy” w XX w. zaczyna się od egzystencjalizmu, gdy okres poprzedzający egzystencjalizm to dyskusja z filozofią niemiecką. Zwraca też uwagę na szczególny we Francji kult, jakim otacza się wiodących filozofów („cult of genius”), na niezwykle popularność współczesnych filozofów, jak Derrida, Foucault, Lyotard, Kristeva i in. Poprzedni wielcy francuscy filozofowie nie zostali zupełnie zapomniani, ale ich dzieła nie były tłumaczone na angielski w odpowiednim czasie i pozostawali oni nieznani dla środowisk filozoficznych w Anglii i Ameryce, gdy dzisiejsi francuscy filozofowie dyskutują swobodnie po angielsku (autor wskazuje na „the poststructuralist trio of French feminists – Julia Kristeva, Luce Irigaray, and Hélène Cixous”, s. 54), biorąc czynny udział w międzynarodowym ruchu filozoficznym. Zdaniem autora, gdyby wcześniej świat anglojęzyczny znał na bieżąco filozofię francuską, być może dziś byłaby ona nieco inna, niż jest.

Tekst zasadniczy poprzedza *Chronology*⁸. Zestaw dat istotnych dla nauki francuskiej rozpoczyna r. 1200 – król Filip August oficjalnie uznaje potrzebę założenia uniwersytetu, a kończy r. 1999 – powołanie 2 nowych katedr w Collège de France. Odnotowano tu: otwarcia uczelni (1257 Robert de Sorbon funduje *La Communauté des Pauvres Maîtres Étudiants en Théologie*, czyli Sorbonę) i instytucji naukowych, ich zamykanie (1793 zamknięcie Sorbony) i ponowne otwieranie (1806 Napoleon przywraca Sorbonę jako uczelnię świecką), reorganizację (1974 utworzenie studiów doktoranckich *Centre de recherches en études féminines* na Uniwersytecie Paris VIII-Vincennes prowadzonych przez Hélène

⁶ Detroit, 2005.

⁷ *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*. Ed. Mauro Bertani and Alessandro Fontana. Trans. David Macey. New York: Picador, 2003 [*Il faut défendre la société: Cours au Collège de France, 1975–1976*. Paris: Éditions Gallimard/Seuil, 1997]; *Trzeba bronić społeczeństwa. Wykłady w Collège de France, 1976*, tłum. Małgorzata Kowalska, Warszawa: Wydawnictwo KR, 1998; Wykład z 25 lutego 1976 r.

⁸ Konieczna, adresowana wszak do czytelnika amerykańskiego, który ma raczej mgliste pojęcie o historii Europy.

Cixous), ukazanie się znaczących francuskich dzieł filozoficznych (ale też 1985 pierwszy kompletny przekład na francuski Heideggera *Sein und Zeit*), daty urodzin i śmierci wielkich filozofów. Dla pewniejszej orientacji w czasie wpleciono tu również wydarzenia polityczne i kulturalne w historii Francji – w wyborze m.in. rewolucja francuska, Napoleon, wojna francusko-pruska, pierwsza wystawa impresjonistów, sprawa Dreyfusa, otwarcie paryskiego metra, Picasso kończy *Panny z Awinionu*, Proust publikuje *W stronę Swanna*, I wojna światowa, Breton publikuje *Manifest surrealizmu*, II wojna światowa, wojna w Indochinach, wojna w Algierii, de Gaulle, *nowa fala* – 400 batów Truffaut'a i *Do utraty tchu* Goddarda, Maj 1968, otwarcie Centrum Pompidou. Przegląd tych punktów zwrotnych na osi czasu stanowi tło nie bez znaczenia dla filozofii francuskiej, chociaż wskazane wydarzenia nie przynależą jedynie historii Francji.

Struktura książki pokrywa się z zapowiedzią w podtytule – cz. I zawiera kluczowe tematy, cz. II – kluczowych myślicieli. Oglądamy filozofię z dwóch perspektyw. Obie frapujące.

Kierunki filozoficzne w pierwszych dekadach XX w. to pozytywizm, idealizm i spirytualizm. Następnie zauroczenie fenomenologią. Kolejne wielkie epoki, to egzystencjalizm, strukturalizm i postmodernizm – tu końcową kwestią jest powrót do filozoficznego myślenia o etyce i religii. Ujęcie ogromu materiału na 81 stronach wydaje się niemożliwe, a jednak...

Otrzymujemy zwarty przegląd wydarzeń filozoficznych w kontekście historycznym z odwołaniami do tradycji filozoficznej (m. in. Arystoteles, Platon, Tomasz, Kartezjusz, Spinoza, Hume, Kierkegaard i oczywiście Niemcy – Leibniz, Kant, Hegel, Marks, Nietzsche), do inspiracji pozafilozoficznych (m.in. Freud, Saussure, Jakobson, Lévi-Strauss). Nie może nie być literatury (człowiek uwikłany) – Nizan, Camus, de Beauvoir i Sartre – odczytanej filozoficznie.

Największym osiągnięciem filozofii francuskiej w XX w. był egzystencjalizm, który jako żywa filozofia, skończył się w momencie śmiertelnego wypadku samochodowego Alberta Camusa 4 stycznia 1960 r. (s. 42). Oczywiście były też inne przyczyny nadchodzących zmian.

W konkluzji autor stwierdza: „...‘French philosophy’ meant Sartre’s philosophy, and when it no longer meant Sartre’s, it meant Derrida’s” (s. 75).

Wiek XX otwiera Félix Ravaisson (1813–1900), kontynuator Maine de Birana, autor uznanej historii *La philosophie en France au XIXe siècle* (1868), jego pisma wywarły wpływ na rozwijający się we Francji personalizm, zajmował ważne stanowiska w ministerstwie edukacji i wykładał w École Normale, gdzie wśród jego studentów byli Lachelier, Boutroux i Bergson. Przypis dotyczący Maine de Birana zawiera jego myśl (m.in. *Volo, ergo sum* z objaśnieniem) oraz pełny opis bibliograficzny wydanych dzieł. Taką wieloaspektową prezentację, nieograniczoną jedynie do osiągnięć w zakresie filozofii (czyli – filozof w kontekście), autor odnosi do wszystkich tych filozofów, którzy odegrali zasadniczą rolę w filozofii.

Przywołuje też cytaty (w przekładzie na angielski) z dzieł danego filozofa podkreślające wagę poruszanych problemów (m.in. s. 23 de Beauvoir, *La force de l'âge*, 1960; s. 52 Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, 1958; s. 62 Foucault, *Les mots et les choses: une archéologie des sciences humaines*, 1966 – ten cytat dotyczy Nietzschego; s. 67 Deleuze, *Nietzsche et la philosophie*, 1962). Dzieła są niekiedy przez autora kwalifikowane jako „influential work”, „important essay”, „famous essay”, „major philosophical work”, „most important work”, „best-known work”.

Zamyka XX w. André Comte-Sponville (ur. 1952)⁹, materialista, racjonalista, humanista, profesor filozofii na Uniwersytecie Paryskim I-Panthéon-Sorbonne, popularyzator filozofii; jego opracowania w serii *Pensées sur...* pojawiają się często na rynku anglojęzycznym. Tomiki o objętości 60–65 stron są poświęcone: miłości, wolności, moralności, mądrości, śmierci, świadomości, człowiekowi i Bogu. Od marca 2008 r. jest członkiem Comité consultatif national d'éthique.

Niestety, do końca wieku nie pojawił się w filozofii francuskiej nikt formatu Sartre'a czy Derridy.

Key biographies in brief to zbiór krótkich biografii 81 spośród filozofów francuskich w układzie alfabetycznym, intelektualnych biografii twórców filozofii XX w. we Francji. W grupie tej jest 6 kobiet – 3 paryżanki: Simone Weil, Simone de Beauvoir, Sarah Kofman, i 3 pochodzące spoza Francji: Luce Irigaray (Belgia), Hélène Cixous (Algieria), Julia Kristeva (Bułgaria). Wśród mężczyzn – 13 paryżan, 13 spoza Francji (Algieria, Belgia, Litwa, Maroko, Martynika, Szwajcaria, Rosja, Turcja, Wietnam), 49 z różnych regionów Francji. Poza danymi dotyczącymi wykształcenia (tytuły prac dyplomowych!), kariery naukowej, wskazaniem publikacji, przywołane są tu też przyjaźnie, kontakty, spotkania i wydarzenia, które miały istotny wpływ na życie i formowanie się osobowości przyszłego filozofa. Niektóre biografie uzupełnia, można by rzec, wywiad środowiskowy. Np. motywy polskie: Pierre Klossowski (1905–2001) urodzony w Paryżu w rodzinie o polskich korzeniach, ojciec – malarz i historyk sztuki, matka – malarka, uczennica Pierra Bonnard, młodszy brat, *important* malarz Balthus (Balthasar Klossowski, 1908–2001); Sarah Kofman (1934–1994) urodzona w Paryżu w rodzinie, która wyemigrowała z Polski w 1929 r. Ojciec Sarah, rabin, w 1942 r. został aresztowany i wywieziony do Auschwitz, gdzie zginął. Matka wywiozła dzieci z Paryża i ukrywała je w różnych miejscach. Sarah spędziła wojnę oddzielona od matki, przenoszona z sierocińca do sierocińca. Inne motywy: Alexandre Kojève (1902–1968) wł. Aleksandr Władimirowicz Kożewnikow urodził się w Moskwie w prominentnej rodzinie. Malarz Wassily Kandinsky to jego wujek. Po rewolucji październikowej Aleksandr był aresztowany. Nie został komunistą i w 1920 r.

⁹ Na polskim rynku: *Mały traktat o wielkich cnotach*, Volumen 2000; *Filozofia*, PAX 2007; *Najpiękniejsza historia szczęścia* / wraz z J. Delumeau i A. Farge, PIW 2008.

z rodziną opuścił Rosję udając się do Niemiec; Hélène Cixous (1937–) urodzona w Oranie, matka z rodziny austriacko-niemieckiej, ojciec – Żyd sefardyjski. W 1955 r. wraz z mężem przyjechała do Paryża; Vladimir Jankélévitch (1903–1985) urodzony w Bourges w rodzinie o rosyjskich korzeniach. Ojciec – lekarz, tłumaczył na francuski wiele dzieł medycznych, rosyjskich i niemieckich, jeden z pierwszych tłumaczy Freuda na francuski. W działalność polityczną byli uwikłani Cornelius Castoriadis (1922–1997) urodzony w Konstantynopolu czy Frantz Fanon (1925–1961) z Martyniki. Czyta się te biografie jak fascynującą literaturę faktu napisaną z talentem, pulsującą emocjami. Splatają się w nich wielkie wydarzenia historii i kultury, dramaty rodzinne, idee, intensywne życie intelektualne, akademickie, nie tylko w Paryżu, i jest też filozofia odmienna od niemieckiej, co zauważa autor, znawca Nietzschego wszak.

Jak to możliwe, że ludzie z różnych kręgów kulturowych i środowiskowych uprawiają filozofię w danym stylu? Przyczynę tego faktu autor upatruje w specyficznym systemie kształcenia we Francji w zakresie filozofii, różniącym się od obowiązującego w Niemczech, Anglii i USA (s. 81). W tekście *Understanding French academic culture* (Appendix 1) wskazuje na Paryż, gdzie skupiły się najważniejsze dla filozofii uczelnie. Właśnie w ich murach formuje się zwarte środowisko intelektualne. Wielu filozofów to koledzy z jednej ławki szkolnej i akademickiej, odwiedzający te same kawiarnie. Poznajemy dzieje Sorbony, Uniwersytetu Paryskiego, Collège de France, *grandes écoles* (uczelnie wyższe publiczne i prywatne, wśród nich założoną w 1983 r. przez Derridę Collège International de Philosophie), prestiżowych *licées* – ich fundatorów, akty prawne, przedsięwzięcia ministerstwa edukacji. Działalność zawodowa filozofów to nie tylko praca dydaktyczna, ale też badawcza w Centre National de la Recherche Scientifique. Najbardziej pożądanym jest fotel w prestiżowej Académie Française. Ostatni w XX w. z przyjętych do jej grona filozofów to Michel Serres (1990)¹⁰ (s. 75).

Końcowa część *Appendix 1* poświęcona jest stopniom naukowym, również w aspekcie historycznym. W wyniku weryfikacji w 1984 r. ustalono jeden stopień doktorski równoważny ze zdobywanymi za granicą (*Doctorat de troisième cycle*) wobec 3 poprzednio obowiązujących o zróżnicowanym prestiżu lokalnym.

Bibliography of French philosophy in English translation (w strukturze książki jako *Appendix 2*) ujmuje przekłady dzieł 41 filozofów w układzie alfabetycznym ich nazwisk. Dany przekład uzupełnia tytuł oryginału. Istotnym elementem dla recepcji dzieła są tu daty – niekiedy odległe od siebie, np. Levinas, *Humanism of the Other*. Trans. Nidra Poller. Urbana: University of Illinois Press, 2003 [*Humanisme de l'autre homme*. Montpellier: Fata Morgana, 1972]; albo – dwa przekłady w odstępie 12 lat dokonane przez innych tłumaczy, to Lévi-Straussa,

¹⁰ Fakt ten został odnotowany w *Chronology*, jak też w biografii filozofa (s. 180).

Tristes tropiques. Paris: Plon, 1955, dzieło wydane u różnych wydawców w Nowym Jorku – Criterion 1961 i Atheneum 1973. Pod koniec XX w. daje się zauważyć znacznie krótszy okres oczekiwania na ukazanie się przekładu np. Kristeva, *Time and Sense: Proust and the Experience of Literature*. Trans. Ross Guberman. New York: Columbia University Press, 1996 [*Le Temps sensible: Proust et l'expérience littéraire*. Paris: Éditions Gallimard, 1994]. Już te trzy książki pozwalają wysunąć przypuszczenie, że opracowanie z cyklu *habent sua fata libelli*, czyli prześledzenie drogi publikacji od autora do czytelnika obcojęzycznego, może okazać się nadzwyczaj frapujące. Jest też inny problem – autora i przekładcę (forma stosowana w starej polszczyźnie) z reguły wiele dzieli, i to nie tylko w sferze intelektu czy widzenia świata w ogóle. Alan D. Schrift ubolewa nad brakiem przekładów na angielski. No cóż, w średniowiecznej Hiszpanii jakoś sobie radzono z tłumaczeniem literatury naukowej z arabskiego na łacinę, więc...

Włączone tu opisy zbiorów przekładów np. *A Barthes Reader*. Ed. and intro. Susan Sontag. New York: Hill and Wang, 1982 czy *Jean-Paul Sartre: Basic Writings*. Ed. Stephen Priest. New York: Routledge, 2001, nie zawierają informacji o ich zawartości.

Zestaw *Works cited and consulted* (s. 271–284) w porządku alfabetycznym uwzględnia francuskie, angielskie i amerykańskie publikacje (książki i artykuły) dotyczące filozofii, filozofów i organizacji ruchu filozoficznego we Francji. Są tu też dzieła filozofów francuskich poświęcone filozofom obcym, wielce znaczącym dla francuskiej filozofii:

Freud – Foucault, Ricoeur,
 Heidegger – Janicaud, Levinas,
 Hegel – Canguilhem, Kojève,
 Husserl – Delbos, Levinas,
 Nietzsche – Bataille, Deleuze, Foucault,
 Marks – Althusser, Foucault,
 Spinoza – Alquié, Balibar, Brunschvicg, Delbos, Guérout, Macherey, Matheron, Moreau.

Oczywiście nie jest to zestaw wyczerpujący temat.

Książkę zamyka *Index* (s. 285–300) zbudowany z haseł osobowych, nazw kierunków filozoficznych, instytucji, wydarzeń historycznych, haseł opatrzonych licznymi odsyłaczami, różnymi w formie i treści, np. (w wyborze):

Bergson, Henri,
 and Blondel,
 Brunschvicg's rivalry with,
 Christian spiritualism influenced by,
 Deleuze on,
 student reaction to,
 and vitalism,

Foucault, Michel,
and anti-humanism,
and deconstruction,
and „end of man”,
feminist appropriation,
on Hegel,
History of Sexuality,
and postmodernism,
on responses to phenomenology,
idealism,
existentialists' rejection of,
neo-Kantian,
Sorbonne,
Department of Philosophy,
and Descartes,
Durkheim's influence at,
Napoleon's reorganization of,
reorganization after May '68
Temps modernes, Les,
and Merleau-Ponty,
and Sartre,
World War I,

Zaletą tego indeksu jest jego przejrzystość, co wydatnie usprawnia wyszukiwanie odpowiednich fragmentów tekstu, oraz inspirujący zakres uwidoczniionych powiązań między hasłami.

Okładkę książki zdobi fragment Łuku Triumfalnego – tak, jesteśmy w Paryżu! Wybór tego właśnie symbolu Francji jest jak najbardziej uzasadniony, zważywszy, że filozofia francuska działa się i dzieje głównie w Paryżu i zdecydowana większość dzieł francuskich filozofów została opublikowana przez paryskich wydawców¹¹.

Wyprawa Alana D. Schrifta do Paryża zaowocowała publikacją rewelacyjną, wielce erudycyjną, napisaną ze swadą i zaangażowaniem emocjonalnym, klarownym, żywym, miejscami kąśliwym językiem. Atutem są też obszernie przypisy przystępnie objaśniające, niełatwe przecież *de natura*, problemy filozofii XX w. Autor osiągnął efekt zaciekawienia, dając też czytelnikowi poczucie satysfakcji obcowania z wybitnymi intelektualistami.

Trzeba tu zauważyć, że Paryż dla amerykańskiego czytelnika to miasto, w którym w latach 20. XX w. przebywali Hemingway, Pound, Fitzgerald, mia-

¹¹ Zob. miejsca wydania oryginałów w *Bibliography of French philosophy in English translation* s. 209–70.

sto z poematu symfonicznego Gershwina *Amerykanin w Paryżu* (1928)¹², miasto sukcesu w latach 60. i 70. minionego wieku francuskojęzycznego amerykańskiego wokalisty Joego Dassina (*L'été indien*). Lektura książki Alana D. Schrifta podsuwa kolejne skojarzenie – Paryż to także miasto francuskich filozofów, którzy umiejętnie podarowali światu surrealizm, laicki egzystencjalizm, strukturalizm, dekonstrukcjonizm i postmodernizm.

Ale my, Europejczycy, wiemy o tym doskonale – to historia naszej kultury, nasza historia.

Irena Bednarz

¹² Wersję filmową w 1951 r. wyreżyserował Vincente Minnelli (ojciec Lizy). W głównej roli wystąpił Gene Kelly. Film dostał Oscara.